

Dr Josip Andrić

Vuk u ovčjoj koži

Gluma iz seljačkog života

DR JOSIP ANDRIĆ

VUK U OVČJOJ KOŽI

GLUMA IZ SELJAČKOG ŽIVOTA

U DVA ČINA

DRUŠTVENA POZORNICA SVEZAK 10.

IZDANJE HRVATSKOGA KNJIŽEVNOGA DRUŠTVA SV. JERONIMA
JERONIMSKA KNJIGA 414.

TISKARA NARODNE PROSVJETE, ZAGREB, TRENKOVA ULICA BR. I

LICA:

DEDA MITAR	seljaci
ILIJA TREPČEVIĆ	seljaci
MARKO MIŠIN	seljaci
ČIKA MATO	seljaci
ČIKA LOVRA	seljaci

MAJSTOR LUKA, kolar
TOMA, birtaš
ŽIVKO VUKOVIĆ, opć. pisar
GRBONJA ŠIME
PANDUR NIKOLA
UNUK DEDA MITRA (petgodišnje dijete)

Nekoliko seljaka, nekoliko momaka.

Događa se u jednom slavonskom selu u današnje doba.

N. B. Tko hoće da prikazuje „Vuka u ovčjoj koži", ne treba da plati nikakve tantijeme, ali mora da kupi barem pet primjeraka knjižice. Osim toga mora kartom javiti tko, gdje i kada izvodi glumu na adresu dr Josip Andrić, Zagreb, Trg Kralja Tomislava 21. Ovo se traži samo u svrhu pregleda naših društvenih priredaba, pa molimo, da se svatko toga točno drži!

PRVI ČIN

Na selu. Nedjelja je prije podne. Pred gostionom. Dva stola i klupe. Kod jednog stola sjedi Živko i čita novine, a pred njim čaša vina. Kod drugog stola sjedi Toma birtaš, puši lulu i gleda u Živka, kao da čeka, da nešto od njega čuje. Izdaleka se čuje momačka pjesma:

Od Jadrana pa do ravnog Srijema
selu mome nigdje ravnog nema.
A u selu štogod je momaka,
Od oka su — junak do junaka.

ŽIVKO (*čita, kao da ništa ne čuje*).

TOMA (*kad je prestala pjesma*): E, baš si se zablenuo u te novine, ko da ćeš iz njih svu mudrost za rep pohvatati. Ta deder kazuj i meni nešto, da i ja znam, šta ima novo!

ŽIVKO: Šta da ti kazujem? Imaš, hvala Bogu, i ti oči, pa čitaj sam!

TOMA: Mani, nije to za mene! Imam ja svoga posla. Pa onda i kakve novine da čitam, kad ste vi u selu napravili pravi inat zbog novina: jedni čitate ove novine, drugi one, pa onda samo režite jedni na druge!

ŽIVKO: Alaj si baš čudan! Kako možeš tako da divaniš! Ta zar može živ čovjek mirno gledati, kako one (*porugljivo*) „Seljačke Novine" mažu ljudima oči, samo da ih zalude?

TOMA: A tvoje novine?

ŽIVKO: Ove su „Slobodne Novine" prave ko i ovo sunce, što danas tako sja i grije.

TOMA (*hoće da ga bocne*): Svaki cigo svoga konja hvali!

ŽIVKO: Ta barem ti si se mogo već osvjedočiti, koje su novine za tebe bolje! Ili eto kaži po duši: dolaze li tebi u birtiju više oni, koji čitaju moje „Slobodne Novine", ili oni, koji čitaju (*porugljivo*) „Seljačke Novine" onog vjetrogonje Ilije?

TOMA: Ono jest, znam i vidim...

ŽIVKO: No, eto! A onda je i na tebi red, da drukčije divaniš!

TOMA: Pa ti znaš, da ja baš ne begenišem one druge. Al eto ja sam ti još od onih ljudi staroga kova, koji ne mare ni za ove ni za one novine.

ŽIVKO: A zašto onda mene pitaš, šta ima novo?

TOMA: Ta da... ovaj... tako! Čovjek nekako voli da čuje, šta se dogodilo tu, šta tamo...

ŽIVKO: Pa to je ono, što ja uvijek kazujem, da zato i jesu novine na svijetu. Dok novina nije bilo, nije se ovako u selu, ko što je naše, nikad ništa znalo, a danas, kad uzmeš novine u ruke, znaš sve, štagod hoćeš.

TOMA: Pa dobro! Vidim ja, da je to sve tako, kako ti veliš, samo ne znam, zašto ti te tvoje „Slobodne Novine" hvališ, a „Seljačke Novine" kudiš! Zar nisu za nas na selu najbolje „Seljačke Novine"?

ŽIVKO: Kad još ne znaš, onda ću ja da ti kažem. Ti se zacijelo sjećaš, kako u našem selu prije osim župnika, učitelja, bilježnika i mene nitko nije ni mario ni znao za kakve novine, dok nije došo ovaj novi sadašnji župnik.

TOMA: Sjećam se...

ŽIVKO (*nastavlja*): I taj ti je župnik stao da rešeta sve one, koji ne idu svake nedjelje u crkvu, a uz to je zaredo od kuće do kuće i mamio ljude, neka uzimaju i čitaju „Seljačke Novine". Pol sela je time zaludio. Najedamput si u svakoj drugoj kući mogao da nađeš te novine. Pa da je samo to, ni po brige! Ali i te su novine stale da rešetaju one, koji vole čašicu nego crkvu i krunicu. E, dakako da nam to nije bilo pravo, pa sam se dogovorio s bilježnikom i stao širiti ove naše „Slobodne Novine". I dobro smo znali udesiti, pa danas dvaput više ljudi čita naše novine, nego li one druge, makar da se zovu „Seljačke".

TOMA (*hoće opet da ga bocne*): Čudna mi kupusa! Ko da je to jednom bilježniku teško? Ta u općini svaki od nas ima nekakvog posla: ili radi poreza ili radi nameta ili radi vojništva ili radi poljske štete i tako redom. A tu bilježnik, kada ga radi čega trebaš, pred tobom samo namigne na te vaše novine, pa onda nema, već uzmi i plaćaj te novine, ako hoćeš, da ti bilježnik ide na ruku.

ŽIVKO: Gle, molim te, ko da župnik ne radi tako i za one svoje novine!

TOMA: Ne velim, da ne radi. Samo to ti je, znaš i sam, da u crkvu ide sve manje ljudi, a u općinu bome moraju sve više...

ŽIVKO: E, vidim ja, da s tobom nisu čisti poslovi. Nekako si stao one više da braniš, a nas više da kudiš. I

da mi nisi, koji si, valaj bi ovo bila zadnja čaša, što je kod tebe pijem.

TOMA (*ustane i dođe bliže Živku*) : No, no, no ! Moram malo da te bocnem, a osobito kad smo ovako sami. Ne bih ja pred drugima.

ŽIVKO : To je tvoja sreća. Jer evo znaj, da sam nešto smislio, pa ako mi se to posreći, ne će u cijelom selu biti više onih njihovih novina, osim u župnika i onog njegova prirepine Ilije.

TOMA : (*radoznalo*) : A šta si to smislio ?

ŽIVKO : Eh, šta ! Vidjet ćeš !

TOMA : Pa reci, da znam ! I ako ti ustreba, evo da ti i ja pomognem.

ŽIVKO : Zbilja hoćeš ?

TOMA : Hoću !

ŽIVKO : I ne ćeš me odati ?

TOMA : Ne ću !

ŽIVKO : Ni pred rođenim bratom ?

TOMA : Pa kad ti kažem !

ŽIVKO : E, onda sjedaj tu, pa slušaj ! Znaš i sam, kako se Marko Mišin i Ilija Trepčev ne trpe. Još radi one ljepote Mare, koja je privoljela radije Iliji, nego li Marku, ma da je Ilija siromah, a Marko bogat. Prošle su odonda doduše već dvije godine, ali Marko ono Iliji ne može da zaboravi. Pa onda i to, što se Ilija uvijek i svuda pravi i najpametniji i najvrijedniji, nije Marku najpravije. Ne može Iliju živoga da vidi i samo smišlja, kako da svemu onom, što Ilija u selu radi, napravi kraj. Onako bogat, kaki je, ne žali ni hiljade, samo da tu svoju želju izvede. Napipo sam ja to, pa malo amo, malo tamo oko njega, i sve smo lijepo udesili.

TOMA (*radoznalo*) : A šta ste to udesili ?

ŽIVKO (*tajanstveno*) : Da podmetnemo Iliji nogu, pa da zapamti, kome je svojim zaluđivanjem htio da kvari račune. Da njega nije, već davno nitko ne bi čitao one traljave „Seljačke Novine". Svi bi bili naši. Ali on obilazi još neke seoske bogomoljce, pa mile-lale oko njih, i tako se oni još i dalje dadu vući za nos. I neke seoske momke kupi u neko prosvjetno društvo, pa mu i oni pomažu. Ali evo moje glave, ako im ne prisjedne. Marko je reko, da će svima onima, koji su dosad dobivali i plaćali „Seljačke Novine", cijelu godinu platiti „Slobodne Novine", pa neka ih badava čitaju, samo neka se onih drugih okane. A znaš našeg čovjeka : što je badava, slatko mu je ko najslađi med. I zacijelo ne će biti lud, da plaća one druge novine, kada ove

naše može dobivati badava. A kad neko vrijeme budu i oni čitali naše novine, ući će u našu zamku, da ni sami ne znaju kako. U tom i jest vještina ovakih novina, ko što su naše: podraškaju ti malo krv, uspu u nju kap po kap svoga ulja, pa to plane, i gotov si. To ti je ta čudna snaga novina, osobito ovakvih, koje se ne drže ni crkve ni popa, ne gledaju ni lijevo ni desno: ne biraju, što će da kažu, nego pale i sipaju, gdjegod zahvate. Oni zalupanci, kojima popovi sole pamet, kažu, da su ovakve novine zla štampa. Đavo nek ih nosi! Neka kažu, što ih volja! Samo kad naše novine ljudi radije čitaju, a njihova dobra štampa od same dobrote vene, trune i gine...

TOMA: Ehe, čekaj, kud si tako zavuko? Mani se ti te svoje mudrolije, već kazuj deder, šta si ti to s Markom naumio proti Iliji?

ŽIVKO: Pa eto čuo si.

TOMA: I to je sve?

ŽIVKO: Ta da... ovaj... nije baš sve, ali eto kad ne ćeš da slušaš do kraja.

TOMA: Nije da ne slušam. I previše slušam. Svašta sam sad čuo. Ali ja još ne vidim, da ćete time šta Iliji nauditi.

ŽIVKO: Još kako! Ne znaš ti to, kako će to njega upeći. A bome ni župniku ne će baš drago biti. Vidjet ćeš, kako će postati mekan, kad mu preko naših novina zasolimo. Juh, sve će se češati.

(*Na pozornici se pokaže Grbonja Šime nacerena lica.*)

ŠIME: Hihihihi! Neka, neka! Nek se i drugi češu! Ja ovu svoju grbu već pedeset godina češem, a i drugi su mi je već pošteno iščešali. Svaki se o nju očeše, ko što se svaka seoska krava očeše o onaj matori dud pred općinom, kad onuda prođe. Hehehehe!

TOMA (*srdito*): Nemoj se ni ti ovuda cerekati i češkati, jer ću ti poravnati tu tvoju grbetinu!

ŽIVKO (*uzima Grbonju u obranu*): Pusti ga! Neka ga! Ne čini nikom zla!

ŠIME: Nikome, ni vama, gazda Tomo, ma da sam žeđan, nije nego da svisnem.

TOMA (*prezirno*): Kako da nije!

ŠIME: Bome jesam!

ŽIVKO (*Tomi*): Pa podaj mu fraklić na moj račun, a onda neka se nosi!

ŠIME: Hvala, gospodine Živko, stoput hvala!

(*Toma pogleda Živka, ne reče ništa, već se okrene i uđe u gostionu.*)

ŽIVKO: (*naglo, nervozno, tiho Grbonji*) : No šta je ?

ŠIME (*značajno, tiho*) : Sve je u redu.

ŽIVKO: Hoće l' šta biti ?

ŠIME: U podne će planuti.

ŽIVKO: A ako te ulove ?

ŠIME: Ni brige vas ! Samo dobro platite !

ŽIVKO: Bit će ! A sad brže popij, pa seli ! I više se danas ne pokazuj !

ŠIME: Ne bi ja ni sad, ali žeđa je žeđa, pa još kod ovako paklene vrućine, te samo što se ne upališ i ne izgoriš. Hehehehe !

(*Toma dolazi.*)

TOMA (*metne fraklić na drugi stol*) : Evo, zalij tu svoju grbu, da ti još veća naraste !

ŠIME: Hihihihi ! Ne će, gazda Tomo, ni od pedeset ovakih. (*Istrusi fraklić.*) Mhm ! Hvala, gospodine Živko, baš vam hvala ! Al grije, al pali, al gori, al žeže ! Hehehehe! (*Odjuri na desnu stranu .*)

TOMA (*pljune u stranu*) : Prokleti grbonja ! Gad ! Ne volim, ni da mi na oči dolazi.

ŽIVKO: Samo nas je pobunio u našem divanu.

(*S desne strane dolazi majstor Luka.*)

MAJSTOR LUKA: O maj, umal' da me ne sruši ona grbava luda ! Živ bio, gazda Tomo, ne zamjeri, al šta mu daješ da pije, kad je ionako divlji ?

TOMA: Nisam ja, nego eto Živko.

ŽIVKO: Ta ne će zato svojom grbom selo prevrnuti !

MAJSTOR LUKA: Ne će, dakako da ne će ! Al eto, ja ko velim...

ŽIVKO (*prekine ga*) : Mani ! Neka ga voda nosi ! Nego deder kazuj, kako si ti s onim poslom ? Daj nam, Tomo, svakom po čašu ! I moja je, gle, već prazna.

(*Toma odlazi u gostionu.*)

MAJSTOR LUKA (*sjedne k Živku*) : Sve je dobro. Kod nekih doduše ide teško. Šta ćeš : ne vjeruju ! Nisam ni ja vjerovo, kad si mi reko, da ćemo ove tvoje novine čitavu godinu badava dobivati. Ta volim ja ove badava, nego one za plaću. I svi, kojimagod sam govorio, kažu tako. Samo čika Damjan Lukić i deda Ivan Krajić ni da čuju, a čika Stipa zvonar umal' da me nije iz kuće istjero, tako je zgranuo na mene. Eto ta trojica — i dakako Ilija — ostali su pri svom, a drugi su objeručke primili.

ŽIVKO: I ovi će, ne brini se! A Ilija neka ostane, gdje je, ako mu ne prisjedne.

(*Toma se vraća i nosi dvije čaše vina.*)

MAJSTOR LUKA: Jedan ciganin ne pravi vašara.

ŽIVKO: Tako je. Nek onda sam mudruje i brunde kuje sa svojim župnikom.

MAJSTOR LUKA (*diže čašu*) : E, pa neka je u zdravlje!

ŽIVKO (*isto tako*) : U tvoje, Luka, što si obišo selo za našu stvar!

MAJSTOR LUKA: He, ništa! Neka i to bude!

(*Prolazi seoski pandur.*)

ŽIVKO (*ga spazi i zovne*) : Hej, Nikola, ideš li ti to sa pošte?

PANDUR: Jest, gospodine Živko!

ŽIVKO: Dajder amo te novine!

PANDUR (*izvadi novine i dade ih*) : Evo to su!

ŽIVKO (*dohvati ih željno i otvara*) : Dobro! Možeš ići!

(*Pandur pozdravi i ode.*)

MAJSTOR LUKA: Jesu l' to te naše novine?

ŽIVKO: Jesu. Baš gledam, ima li šta za nas. Ha, evo! A, gle, gle! Baš valja! Vidi, vidi! Tako, nek se zna! (*Čita za sebe i gunđa dalje, a majstor Luka pilji u njega očima.*)

(*Uto dolaze čika Mata i čika Lovra.*)

ČIKA MATA I LOVRA: Hvaljen Bog!

TOMA: U vijeke! Vi valjda iz crkve?

ČIKA MATA: Ta da! Pa ko velimo, da prije ručka malo operemo grlo.

ČIKA LOVRA: Daj nam po fraklić!

TOMA: Evo, odmah! (*Ode.*)

MAJSTOR LUKA (*Živku*) : Ta daj i nama već jedared čitaj, da i mi znamo, šta ima novo!

ŽIVKO (*sve gledajući u novine*) : Ima, još koliko ima! Da vam čitam, pa samo da zinete! (*Digne oči i govori sve življe*) : Kažem ja, da su novine danas više nego općina, više nego škola, više nego crkva i više nego ova birtija, u kojoj sjedimo. Šta ti je učitelj, koji nam u školi soli pamet! Šta ti je pop, koji s propovjedaonice govori, i što jest i što nije! Šta su ti bilježnik i načelnik, koji nam pred općinom na zapovijesti obznanjuju ovo i ono! Šta je seoski bubnjar, koji po sokacima razglašuje, što selo treba da zna! Šta smo i mi ovako u birtiji, kad mlatimo seoske trice i kučine ni u puto ni u lojtre! Sve to nije ništa prema novinama! Kad otvoriš novine, ne treba ti ni bubnjar, ni učitelj, ni

bilježnik, ni pop, već sve znaš i vidiš ko na dlanu. A kad novine opale, onda to odjekne kroz hiljadu sela, ko što je ovo naše, i u svaku se kuću čuje. Tu se ne možeš sakriti. I zato ja vama svima uvijek velim : slijep je i gluh i lud, tko danas ne čita novine ! A osobito ovake, ko što su ove „Slobodne Novine”. Tu svašta možeš da nađeš, štogod ti srce zaželi. Odsvakud se tu nešto čuje. I evo baš danas nešto i iz našeg sela.

(*Dok je Živko govorio, donio je Toma Mati i Lovri svakom po fraklić. Prolazi nekoliko seljaka, pa i oni staju i slušaju.*)

MAJSTOR LUKA, TOMA, MATA I LOVRA (*zajedno*) : A šta ? Šta ?

TOMA: Ta čitaj !

MAJSTOR LUKA: Da čujemo !

(*Svi se skupe oko Živka.*)

ŽIVKO (*važno*) : Evo dakle čujte ! (*Čita polako.*) „Što u našem selu ima, ni u devet carstva nema...”

ČIKA MATA (*Lovri*) : Jesi li čuo, aj ?

ČIKA LOVRA (*Živki*) : Pa je l' to baš tako piše ?

MAJSTOR LUKA (*Lovri*) : Pa dakako da piše. Samo slušaj dalje !

ŽIVKO (*čita*) : „Imamo bubnjara s poderanim bubnjem. Imamo lugara i poljara, koji sami najviše kradu...”

ČIKA MATA: Aha !

ČIKA LOVRA: Bome jest !

ŽIVKO (*nastavlja*) : „Imamo učitelja, komu je svinjac i kokošinjac preči od škole...”

MAJSTOR MATA: Baš valja !

(*Živko čita dalje, a svaki čas netko potvrdi : „Živa istina ! Baš jest ! Baš je tako ! Nek se zna !”*)

ŽIVKO (*nastavlja*) : „Imamo zvonara i polupano zvono. Imamo drumove, možeš ih orati. Imamo šume, al za raju nema drva. Imamo svega, štogod poželiš. Al što imamo seoskog mudračinu, toga više ne rodi : ko sveti Ilija leti nad oblacima, niko mu nije ravan u pameti ; samo kad crkveno zvono zazvoni, sleti pred crkvena vrata, pa se prenemaže slušajući župnikovu prodiku, ko da će iz nje pokupiti svu popovsku mudrost ovoga svijeta : s tom crnom mudrošću tada oblijeće selo te ko kobac kljuje ljudima mozak i pamet. I baš ko i svaki kobac i to vam je samo proždrljivac i grabežljivac. Traži samo što masniji zalogaj. I dobro ga je nanjušio. Ima u župnika lijepe crkvene zemlje i njive rodilice i livade mirisavke. Na njih je palo njegovo oko, a srce sve kipi od želje, da se toga dočepa.”

ČIKA MATA: Gle, gle!

ČIKA LOVRA (*Mati*): Čuješ li ti to?

ŽIVKO (*čita dalje*): „Ne pita on, što tu zemlju i te livade već tolike godine uživaju zvonar Stipa, čika Damjan Lukić i deda Ivan Krajić i što ta zemlja njih i njihovu djecu hrani. Ajak, ne mari on! Neka crknu, samo da se on nagrabi i onako proždrljiv naždere. To je njegovo pobožnjačko mudrovanje, kojim se župniku ulaguje i kojim desetak seoskih momaka zaluđuje sebi na korist, a selu na sramotu. Zato on nekake popovske „Seljačke Novine" narivava onima, pod kojima najviše kopa, da ih strmoglavi. Tako se zaluđuje i navodi na tanak led neuki narod, koji još ne zna, da pop izvan crkve nema šta da traži. Za popa je crkva, a zemlja neka bude onome, tko je već tolike godine ore, sije i žanje."

MAJSTOR LUKA: Svakom svoj zanat!

TOMA: Nek jedan drugom ne kvari posla!

ČIKA MATA: Nije rđavo!

ČIKA LOVRA: I ja bih tako reko.

(*I drugi, koji slušaju, odobravaju.*)

ŽIVKO (*čita dalje*): „Ne ćemo više da kmetujemo i služimo ni popu ni vragu. Hoćemo svoju slobodu. Ne treba nam niko da soli pamet i da nam nekom ludom prosvjetom djecu vodi pod nov popovski jaram. To neka znadu oni, koji treba da znadu. A sve grabežljivce, koji sad hoće da nam iskljuju mozak i pamet, kao što su nam nekadašnji ispijali krv, treba razvitlati, da ih prođe volja oblijetati naše poštene i slobodne seljačke kuće. Tako velimo mi, kojima je već dosta ovog čuda, što ga u našem selu biva."

ČIKA MATO: O maj, pa je l' to baš tako?

MAJSTOR LUKA: Čuo si na svoje rođene uši.

ČIKA LOVRA: I to sve tu piše?

ŽIVKO: Evo, tko ne vjeruje, nek sam čita!

ČIKA MATO: E, nek mi sad još neko kaže, da treba popa slušati!

ČIKA LOVRA: A onaj Ilija neka mi samo još dođe!

MAJSTOR LUKA: Treba ga po repu!

ČIKA MATO: Po onim grabežljivim pandžama!

ČIKA LOVRO: Nek zapamti!

MAJSTOR LUKA: Ne damo se zaluđivati!

SVI: Ne damo!

MAJSTOR LUKA: Ni za nos vući!

SVI: Ne damo!

(*Dolazi Marko.*)

ŽIVKO: Stanite! Evo nam našeg vođe! Živio naš Marko!

SVI: Živio!

MARKO: Ta kakva je to tu, ljudi Božji, graja?

ŽIVKO (*Marku*): Nije graja, već smo se evo složili, da istrijebimo crni korov, što se zakorjenio u našem selu. Jel' vako, ljudi?

SVI: Tako je!

ŽIVKO: Ne damo, da kojekakvi popovski vjetrogonje oči mažu našem svijetu.

SVI: Tako je!

ŽIVKO: Hoćemo da slobodno mislimo, slobodno dišemo i slobodno radimo. A u tom si nam baš ti, Marko, dosada dao najljepši primjer.

SVI: Živio!

ŽIVKO: Ti popu kažeš pop, a bobu bob. Ne uvijaš se ni pred kim, a ono si prokleto gnijezdo crnih popovskih prosvjetljivaca zamrzio od prvoga časa. Imao si pravo, i zato neka ti je svaka čast. A i hvala ti, što ne žališ ničega, samo da selo navrneš na pravi put. I zato te pozdravljamo kao svoga vođu, koji nosiš selu spas od crnog zarobljivanja duša!

MAJSTOR LUKA: Živio naš Marko!

MARKO: Hvala i vama svima, pa da Bog da, bilo onako, kako vi hoćete i kako mi je već davno na srcu! Satrt ćemo dušmanina, koji se med nama zalego, da nam dušu isključuje. Popljujte ga, zgazite, spalite one crne novine... (*S lijeve strane u pozadini prolazi Ilija s nekoliko momaka čitajući im glasno iz „Seljačkih Novina" slučajno baš ove riječi: „...Prosvjeta je svijetlo u mraku neznanja. Prosvjeta je ljubav prema onima, koji lutaju u tami. Prosvjeta je glas, koji budi uspavanu svijest za bolju budućnost naroda!...“*)

MAJSTOR LUKA: Gle, gle, mi o vuku, a vuk na vrata.

ŽIVKO (*goropadno*): Ua! Gonite grabežljivca! Ua! Ua! (*Čuje se još nekoliko povika „Ua!“ pojedinačno kao pritajeno i posramljeno, a onda nastaje mukla, neugodna tišina. Svi isprva gledaju u Iliju, a kad on stupi tri koraka naprijed, većina spušta glave i zuri u neprilici u zemlju. Samo Živko je bijesno iscerio lice i gleda čas u Iliju, čas u Marka, ko da čeka, da će sad ta dvojica među sobom obračunati. Marku sijevaju oči, digao je oholo glavu i spreman je na sve.*)

ILIJA (*zareda okom po svima*): Šta? Vi vuka čekate? Ta eto ga među vama! Eto ga, Živko, pred tobom. Jest, te tvoje novine ovčja su koža, u koju se sakrio vuk, da ga

ljudi ne vide. I tako se on uvlači u ovo naše selo. Tako ga hoćete da uvedete u naše seljačke kuće. Pa kad se najmanje budemo nadali, iskukuljit će se iz te ovčje kože i poharati sve, što nam je milo i drago. Ali da se ne bi neuki unaprijed sjetili jadu, dižete graju na nas. Ko ono kad je neki lopov, da sebi zametne trag, stao da viče: „Držte lopova!" Smetamo tom vašem vuku, savezniku pakla, što otvaramo ljudima oči, da ga za vremena vide. Smutili ste mnoge. Podjarili selo. Blatom zamazali istinu. Ali nemojte misliti, da ćete je utamaniti. Nemojte sami sebe varati, da stotinu onih, koje ste omamili prevejanštinom i neznanjem, mogu suzbiti desetoricu nas, koji se kupimo u kolo prosvjete i znanja. Istina i znanje ne mjeri se brojem i ne tamani ni lukavom varkom ni silom tamo, gdje je zahvatila pravi korijen. A kod nas je, hvala Bogu, zdravo sjeme prosvjete dobro poniklo i donijet će roda. I vi, koji sad dižete graju na mene, još ćete se i sami čuditi, koliko će dobra roda donijeti jednako nama, koji smo to sjeme posijali, ko i vama, koji biste ga najradije iščupali i korovom neznanja zagušili... Al znam, da je badava, da vam sada to govorim. Zabasali ste na neke putove, za koje ne znate, kuda vas vode. I ne će vas lako niko s njih skrenuti. Pa neka! Kako vas volja! Ali kad spazite provaliju pred sobom, sjetite se, da nas je bilo, koji smo vam unaprijed govorili, da ne srljate onamo. A nas, koji imamo svoj put, puštajte s mirom, jer ako dobrom cilju idemo, kao što idemo, ne će ni vama biti na štetu. Prava prosvjeta ne dolazi s mržnjom, da nekom naudi, nego s ljubavlju, da koristi i onima, koji dižu na nju kuku i motiku. Osvjedočit ćete se o tom možda i prije, nego što se nadate. (*Okrene se prema svojim momcima vraćajući se k njima.*) Hajdmo, momci, našim putem! Gdje sam ono stao, čitajući naše „Seljačke Novine"? (*Raširio opet novine i traži po njima odlazeći polako okružen momcima.*) Aha, evo: „...Prosvjeta je zvijezda Danica, koja najavljuje dolazak Sunca, dolazak dana, koji narod u zlu, nadajući se boljemu, čeka. Prosvjeta je blagoslov Božji za ljudske duše na ovom svijetu..."

(*Ilija s momcima otišao. Marko, Živko i ostali stoje časak nepomično pod dojmom Ilijinih riječi. Šutnju prekida Živko.*)

ŽIVKO (*nekako smeteno*): Marko!

MARKO (*mrko gleda preda se*): Šta je?

ŽIVKO: Jesi l' ga čuo?

MARKO (*samo kimne glavom i još se jače smrkne*).

ŽIVKO: Pa šta veliš?

MARKO: A šta da kažem?

ŽIVKO: Šta da kažeš? I ti još pitaš?! E, jesmo mi neki junaci, jesmo! Banuo taj Ilijetina med nas ko pravi kobac, a mi samo što se nismo razbježali ko pilići. Otkreso nam je tu u brk svoje, a mi se šćućurili pa ni mukajet. Posramili smo se, ko da smo pred njim neki krivci! Umjesto da smo pred njim đipili pa mu dali, šta ga ide. Ili deder recite: jesmo li tu krivci mi, ili je krivac on? Zar nije on stao da u crne mreže vuče ovo selo? Zar nije on prvi stao svojim novinama da smućuje bezazleni naš svijet? Zar se nije on pojagmio za nekim prvenstvom u selu? Zar nije on našeg Marka ujeo za srce, ko što niko nije?

MARKO (*uskipio od bijesa*): Uh, šta ga nisam smlavio!

ŽIVKO: E, moj Marko, jel' vidiš? Sad tek dolaziš k sebi. Sad tek razabireš, što si promašio! Al promašeno još ne znači i izgubljeno. Drugi put veći oprez! Napokon nije zlo, da smo tu mračnjačku drskost na svoje rođene oči vidjeli i na svoje vlastite uši čuli.

MAJSTOR LUKA: I ja mislim tako.

SVI (*okuražuju se*): Pa dabome! Bar sad znamo.

ŽIVKO: Znamo i vidimo, da tom mračnjaštvu, koje oni zovu prosvjeta, treba načiniti kraj. Sad ili nikad! Zato se držmo našeg Marka još čvršće nego dosad! On će onom Ilijetini pokazati!

MARKO: Ako Bog da!

ŽIVKO: Ne daj se, Marko! Ni sebe ni nas! Je l' vako, ljudi?

SVI: Tako je!

MARKO: I opet vam hvala svima! Otvorile su nam se oči! Vidimo crnu mrlju na našem selu. Nju treba da skinemo, pa da nam opet čisto ko rosa zablista na slobodnom suncu! A k tom slobodnom suncu neka nas vode naše „Slobodne Novine"...

(*Za pozornicom vika*: „*Vatra! Vatra!*")

TOMA: Čujete li: viču na vatru!

JEDAN ZA DRUGIM (*u općem komešanju*): Šta gori? Gdje gori? Je l' kuća? Je l' u selu? Je l' guvno? Hajdmo, da vidimo! Gdje je? Što je? Hajdmo, da gasimo! Hajdmo!

(*Doleti seoski pandur.*)

PANDUR (*sav usopljen*): Gori Marka Mišinoga guvno! Hajd u pomoć! (*Odleti.*)

SVI (*bježe jedan za drugim*): Hajdmo! Spasimo! Zaustavimo vatru! Vode! Vode!

MARKO (*se ukočio od zaprepaštenja*) : Šta ? Šta gori ? Čije guvno gori ? Moje ? Je l' moje ? Otkud moje ? Tko me je zapalio ? Čuvajte ! Spasite ! Ne dajte ! Ugasite ! (*Viče.*) Gdje ste ? Ovamo ! Svi ovamo ! U pomoć ! U pomoć ! (*Svi su međutim odbježali na onu stranu, gdje je vatra. Živko je časak stajao ne znajući, što bi, ali se brzo pokupio, pa otišao na protivnu stranu. Toma stao na klupu i gleda prema onoj strani gdje je vatra. Jedini Marko ne zna, šta bi ni kud bi, već samo glavinja i viče. Uto dolazi Ilija s nekoliko momaka.*)

ILIJA (*momcima*) : Žurno, da pomognemo ! Naša je dužnost : požrtvovnost ! Naprijed !

MOMCI : Naprijed ! (*Odu brzo.*)

MARKO (*izbečio oči*) : Je l' to Ilija ? Ide l' on tamo ? Da mene spasava? Je l' on? Al možda ja to i ne gorim? Možda ništa ne gori ? Možda svi mi samo ludujemo ? Možda to u nama gori, što se među sobom izjedamo, grizemo, trujemo, mrzimo ? A otkud to u nama gori ? Tko nam je duše potpalio ? Tko pravi med nama ovaj pako ? Je l' đavo ? Tko li ?... Čekaj !... Šta je to tu sada ? Kud su svi odjurili ? Gorim li ja zbilja ? Hej, Tomo, je l' zbilja kod mene vatra ? Reci ! Govori !

TOMA (*miri ga*) : Smiri se, Marko ! Sve će dobro biti ! Spasavaju eno, koliko se može.

MARKO : Spasavaju ? Šta spasavaju ? Dakle zbilja gorim ? Gorim ! A ja tu stojim ! Hej, stanite ! Čekajte ! I ja idem da spasavam ! Vatra ! Vatra ! Vatra ! (*Otrči vičući.*)

TOMA (*gleda za njim*) : Baš ko da je poludio ! He, tako je to ! U nesreći se savjest javlja...

(*Pokupi sa stola čaše i uđe u gostionicu.*)

ŠIME (*došulja se čupav, plašljivo*) : Gorim ! Ko da sam ovu svoju grbu upalio ! Bježim, a vatra za mnom ! Prokletstvo ! Samo da mi je piti, piti, piti ! Gasiti, gasiti, gasiti !

ZASTOR.

DRUGI ČIN

Pred Mitrovom kućom. Lijevo pod dudom klupa. Desno kraj plota križ. Na klupi sjedi Mitar i puši lulu. Na koljenu mu petgodišnje unuče. Po strani je panj.

UNUČE: Pripovijedaj mi, dedo, daj mi još nešto pripovijedaj!

DEDA MITAR: Ta eto sam ti već sve ispripovjedio, štogod znam. Sad si čuo i o Snjeguljici i o Palčiću i o čarobnoj fruli...

UNUČE: Ne ću ja to! Ja bi ono o vuku!

DEDA MITAR: O kojem vuku?

UNUČE: O onom... znaš... Došo čoban pa kijačom po njemu...

DEDA MITAR: Neka ti, sinko, bude, ali onda je dosta za danas. (*Potegne nekoliko dimova.*) Evo slušaj! Bio neki vuk, pa se obuko u ovčju kožu i izdavo se za ovcu. Lude ovce nisu bježale od njega, a on je sve jednu po jednu uhvatio, razderao i pożderao. Čudio se čobanin, otkuda mu svaki dan sve manje ovaca, pa stao paziti. I jednog dana došo čobanin, pa vidi vuka, gdje leži u ovčjoj koži, ali ispod kože mu viri rep. Nije ga mogo sasvim sakriti. A moj ti čobanin zgrabi kijaču, pa udri po vuku, te vuk ostavi kožu i bjež, kuda ga noge nose.

UNUČE: A onda?

DEDA MITAR: Pa onda ništa više.

UNUČE: A šta je bilo s onom kožom?

(*Dolaze majstor Luka, čika Mata i čika Lovra.*)

DEDA MITAR: Idi sad! Drugi put ću ti to pripovijedati!

UNUČE: Ja ću mamu pitati. Ona će mi sve pripovijedati, kada ti ne ćeš! (*Ode.*)

MAJSTOR LUKA I OBA SELJAKA: Hvaljen Isus, deda Mitre!

DEDA MITAR: U vijeke, ljudi!

MAJSTOR LUKA: Vi, deda Mitre, onako ko iza ručka?

ČIKA MATA: Odmarate se, a?
DEDA MITAR: Ta eto, nedjelja je!
ČIKA LOVRA: I treba!
DEDA MITAR: A i godine su se popele na leđa, pa moraš da malo prisjedneš. Teške su! I sve teže!
MAJSTOR LUKA: Bome jest!
ČIKA MATA: Nekom godine, a nekom druge nevolje!
ČIKA LOVRA: Svi moramo po Božjoj volji!
DEDA MITAR: E, dakako! Ali dete sjedajte, pa mi kazujte, šta je i kako je ono danas s tom vatrom bilo!
MAJSTOR LUKA: Pa možemo malo!
ČIKA MATA: Baš nam se ne žuri!
ČIKA LOVRA: Imamo vremena još i do Tome!
(*Sva trojica sjednu što na klupu, što na panj.*)
DEDA MITAR: Rad bih da znam, kako se to Marka Mišinoga guvno moglo zapaliti.
MAJSTOR LUKA: Eh, kako! Alaj mu muke vatru podmetnuti pa krstine i plastove upaliti!
ČIKA MATA: I još na toj suši!
DEDA MITAR: Pa zar je to zbilja neko potpalio?
MAJSTOR LUKA: Nego šta? Samo se od sebe nije upalilo!
DEDA MITAR: A tko bi potpalio?
MAJSTOR LUKA: Ne znam. Ali možda ga baš i ne će biti teško pronaći.
ČIKA MATA: Ima osvetljivih ljudi!
ČIKA LOVRA: Da nas Bog sačuva!
DEDA MITAR: A na kog se sumnja?
MAJSTOR LUKA: Neki vele ovo, drugi ono, ali najviše misle na nekoga, za koga ne bi ni u snu sanjali.
DEDA MITAR: Na koga?
MAJSTOR LUKA: Na Iliju Trepčevog!
DEDA MITAR: (*u čudu i uznemireno*): Na Iliju?!
MAJSTOR LUKA: Bome jest!
ČIKA MATA: Na onog mudračinu!
ČIKA LOVRA: Dolijat će sada!
MAJSTOR LUKA: Ne treba mu više!
ČIKA MATA: Prisjest će mu!
ČIKA LOVRA: I svima, koji su se prirepili uz njega!
MAJSTOR LUKA: Ne trebamo mi takvih u našem selu!

DEDA MITAR (*raskolačio oči, pa se jedva domogne riječi*): Ta jeste li vi, ljudi Božji, pamet izgubili? Šta li vam je? Iliju bijedite? Nikog drugog već Iliju? Jeste l' vi pri sebi?

MAJSTOR LUKA: (*malo u neprilici*): Tako svijet misli.

DEDA MITAR (*sve žešće*): Kakav svijet? Koji svijet? A znate li vi da je taj svijet kadar selo prevrnuti, ako ćete ga slušati? Svijet! A da se ispod te ovčje kože ne kriju kakve vučje šape?

ČIKA MATA: Još i to?

ČIKA LOVRA: Jedno zlo prestiže drugo!

DEDA MITAR (*kao i prije*): A jeste li promislili to, da je Ilija najbolji momak u našem selu? Niti ga vidite u birtiji, niti ste čuli, da se okolo klatari, niti se karta, niti se bećari, i ni za kakvo se zlo o njem još nije čulo. Mjesto toga on skuplja momke, pa ih dobrome uči i od nevaljalština čuva. Vidim, već odavno, da se na njega hajka diže. Ima, kome ne ide u račun, da se širi dobrota i poštenje, pa kad ne mož' drukčije, hajde da se blatom nabaciš na najpoštenijega! Ali tko se blatom nabacuje, ruke će sam sebi zablatiti!

MAJSTOR LUKA: Ta da, ali svijet kaže, da je on dao Markovo gumno potpaliti iz osvete, što Marko istiskuje Ilijine novine iz sela.

ČIKA MATA I LOVRA: Da, to smo i mi čuli!

DEDA MITAR: I to vi možete da vjerujete? Radi novina! Zašto radi novina! Šta ima Ilija, ako svijet čita jedne novine, a šta ima Marko, ako svijet čita druge? Zašto da radi toga jedan pod drugim jamu kopa? Zašto da radi toga Ilija Marku guvno pali? Jeste li vi to iole svojom glavom razmislili? Bi li ti, Mato, Lovri guvno palio zato, što on jede žgance, a ne će janjetine?

ČIKA MATA: A šta me briga, šta on jede!

DEDA MITAR: Eto vidiš! I kad čitaš, to ti je baš tako nekako, kao kad jedeš. Samo što jelom želudac i tijelo hraniš, a čitanjem pamet i dušu. Ako uzmeš da jedeš ludih gljiva, naravski da ću ti ja, ako ti dobro želim reći: „Ne jedi to, otrovat ćeš se!" A ti ćeš me, ako si pametan, poslušati. Ali ako me ti baš ne ćeš da poslušaš, ne ću ja zato tebe paliti, nego ću drugima govoriti, neka ne budu tako nerazumni kao ti. A ako su i drugima milije lude gljive od dobrih savjeta, zašto da ja tvoje guvno potpaljujem?

Šta bi ja imao od toga? Ako ti sam srljaš u svoju propast, Bog neka ti se smiluje, a ne da te ja još i s druge strane upropašćujem!

MAJSTOR LUKA: Jest, deda Mitre, da su svi ko vi...

DEDA MITAR: Šta ko ja? A da si ti ko Ilija, ne bi igro, kako Žika pisar svira.

MAJSTOR LUKA (*uvrijeđen*): Je l' ja?

DEDA MITAR: Da ti! Ili misliš li ti, da ja, ako sam i star, ne vidim, šta biva? Vidim, i te kako vidim! Naturavaš ljudima nekake novine, koje nemaju drugog posla, nego da se češu o vjeru i svećenike i da hvale kojekake nevaljalštine. Ti radiš, kako ti pisar Žika govori, on mora po bilježnikovoj volji, a bilježniku komandiraju iz grada, — i tako se to rasprelo svud po selima i gradovima. A tamo negdje, gdje te bilježnikove novine sastavljaju, skupili se sve nekakvi šarenjaci framasuni, ljuti bezvjerci, pa oni sve to po svome udešavaju. Njima ti služiš. Njihove mreže razapinješ. A ne znaš jadan, da su te framasunske novine gori otrov, nego najluđe gljive. Ili zar ne vidiš, da pišu samo o tom, kako je ovaj ukro ovo, onaj ubio onog, treći zapalio ovo, četvrti napravio onu lopovštinu i svinjariju, te tako redom, a grdnje se u tim novinama ređaju uzduž i popreko, pa nit se tu poštuje stariji, vrijedniji, pošteniji i pametniji, niti se pazi na istinu i pravicu. E, pa sad vi meni recite: ne će li se svima, koji to dan na dan čitaju, i pamet i poštenje i duša prevrnuti, kad vide, da eto takve novine hvale i uzdižu ono, što ne valja, a kude i psuju one, koji nas poštenju i vjeri uče?

ČIKA LOVRA (*gleda u Matu*): Pa — ovaj... jeste..

ČIKA MATA (*gleda u Lovru*): Ne može se reći, da nije...

DEDA MITAR: E, ali bilježniku i onim njegovim gradskim mutikašama nisu u volji one novine, koje nam naš župnik preporučuje! A zašto? Zato, što nas te novine upućuju, da se čuvamo bezvjerskih ludih gljiva! Bezvjer; ske su novine baš ko i lude gljive! Ne raspoznaje ih svako, a kada te zalude, onda ti se u otrovanoj duši načini pravo leglo sotonino.

ČIKA LOVRA: Satari ga sveti križ!

ČIKA MATA: Bože pomozi!

DEDA MIRTA: U tom vam to i jest. Na cijelom svijetu su baš bezvjerci najbogatiji ljudi. Na tuđi su račun zgrnuli najviše bogatstva. Svojim novcem plaćaju novine,

koje šire bezvjerje i nepoštenje, da tako sav svijet bude u njihovoj bezvjerskoj vlasti. Zato su bezvjerske novine i jeftinije i raširenije. Zlo se svuda lakše širi nego dobro. Svijet ne zna i ne vidi, šta je, pa prima k sebi vuka u ovčjoj koži. I evo, što vam velim: zato, što takve novine i med naš svijet dolaze, nestaje i kod nas sve više poštenja, pa će neki i najpoštenijem obraz zaprljati, ako ga hoće omraziti. A baš tako rade neki proti Iliji. I gle, dokle je to dotjeralo, da danas Iliji radi njegova čestitog života podmećete najprljaviji lopovluk!

ČIKA MATA (*brani se*): Nismo mi!

ČIKA LOVRA (*isto tako*): Bog nas očuvaj!

MAJSTOR LUKA: Od drugih smo to čuli.

DEDA MITAR: A zašto ste u to odmah povjerovali? Ono, što treba da vjerujete, ne ćete, a što ne treba...

(*Prolazi pandur Nikola.*)

MAJSTOR LUKA: Hej, kuda ćeš ti, Nikola?

PANDUR: Idem po Iliju. Zovu ga u općinu na preslušanje. Kažu, da je on potpalio Markovo guvno.

DEDA MITAR (*skoči uzrujan*): Šta? Je l' dotle već došlo? Ni kriva ni dužna ovako obijediti!

ČIKA LOVRA: Ta pustite, deda Mitre! Šta se badava ljutite! Ako nije kriv, lako će...

DEDA MITAR: Šta „ako" nije kriv, kad znam, da mu nisi vrijedan ni opanka razvezati! Ni ti ni cijelo selo! Idem i ja u općinu, pa da im ja kažem! Ako nikoga iz općine nikad nema u crkvu, ja sam svjedok, da je Ilija bio u crkvi, kad je vatra nastala.

(*Pandur u neprilici kimne glavom, a onda ode svojim putem.*)

MAJSTOR LUKA: Ali on je mogao i drugoga nekog podgovoriti, neka podmetne vatru!

DEDA MITAR: Kad si već u blato zagazio, idi pa reci, da je tebe podgovorio! Stid te bilo! I tebe i sve vas, koji mislite, da je poštenje ko prljava košulja: opereš je, pa je opet čista, ko što je i bila! Sramite se! Bolje da vas nema, nego što selo sramotite! Ali sad ćemo da vidimo! Idem, pa puklo kud puklo! (*Ode sav bijesan u kuću.*)

ČIKA MATA (*gleda časkom u Lovru i Luku*): Razbjesnili smo starca!

ČIKA LOVRA: Nismo trebali!

MAJSTOR LUKA: A šta on tog Iliju toliko brani? Eto, kako i stara glava može da poludi! Ali ja bih glavu dao, da je Ilija ipak imao svoje prste kod te vatre! Hajdmo najbolje do Tome, tamo ćemo brzo čuti, što je i kako je!

ČIKA LOVRA (*oklijeva*): Ta znaš... ovaj...

ČIKA MATA: Hajdmo, Lovro!

ČIKA LOVRA: Ja ću radije do općine.

MAJSTOR LUKA: Gle, gle! Valjda za ovim dedušinom! Kukavica! Pusti ga, Mato, nek i njemu malo pamet potpali Ilija, ako ovom to jest ne prisjedne današnji palež! A mi hajdmo, kud smo i kako smo namjerili!

ČIKA MATA (*malo se nećka*): Kako bi bilo, da i mi odemo do općine?

MAJSTOR LUKA: Ne luduj, već hajde! (*Odvuče ga te odu obojica na lijevu stranu.*)

ČIKA LOVRA: Pravo ima deda Mitar! Nije tu čist posao! Volim ja, da se u to ne miješam, jer vrag ne spava... Idem ja naprijed do općine, dok deda Mitar još nije stigo. A onda da vidimo, šta će on tamo izraditi. (*Odlazi. Deda Mitar se vraća iz kuće sa štapom u riuc.*)

DEDA MITAR: Tako! Sad da vidimo i čujemo! A gle, gdje su ona trojica? Odoše! Neka! Sad ću ja svima pokazati, tko je deda Mitar u selu. Nije istina ispisana u prašini na putu, da je nogom zgaziš! Pokazat ćemo im to! A sad hajde, vrijeme prolazi! (*Pođe na desnu stranu, ali uto baš odatle dolazi Grbonja Šime.*) Ha, a gle ovoga! Sklonit ću se tu, dok ne prođe, da mi ne zanovijeta ovako naljoskan, kao što uvijek radi. (*Stane iza stabla.*)

ŠIME (*prilično pijan*): Ej, hej, sad ćemo ga! Bome hoćemo! Desno, lijevo! Naprijed, natrag! Šta se ovaj križ tako gega? Ehe, ne ćemo tako! Stoj! Aha! Čekaj! Šta je ono? Kako je ono? Mhm, mhm! Znam! Već znam! Hihihi! Dopuzo sam jarkom do plasta, pa kvrc tu, kvrc tamo žigicom, a onda brže bolje, otkud si i doša! Vatra! Al sam je dobro podmetnuo! A sad podmeće onaj pisarina Iliji: puzi, puzi, pa kvrc tu, kvrc tamo i eno već cijelo selo gori oko Ilije! Hihihihi! Hihihihi! (*Zagleda se razrogačenim očima u raspelo pa ustukne prestrašeno natrag.*) Šta?... Šta?... Ti misliš, da sam ja svemu kriv? Je l' ja? Ako sam i potpalio, nisam to od sebe i radi sebe uradio. Ne krivi mene!

Evo ovo pismo... (*Vadi pismo iz džepa.*) I to mi je dao, da nosim na željeznicu i bacim u poštanski vagon, da niko ne vidi. To je krivac, to je pravi krivac a ne ja... ne ja...

(*Uto skoči deda Mitar iza stabla i ščapi Grbonju za ruku, u kojoj je držao pismo.*)

DEDA MITAR: Stoj, grdobo nijedna! Ti si dakle sav ovaj belaj udesio? A šta to imaš u tom pismu? Deder, da vidim! Od koga je to pismo?

ŠIME (*dršće od straha onako pijan*): Nisam ja... Nisam ja... (*Deda Mitar mu oduzme pismo, a Šime zatetura i posrne prema stablu, te bi se bio srušio, da se nije uhvatio za nj. Drži se za stablo i luđački izbuljio oči u deda Mitra cijelo vrijeme, dok on pismo čita.*)

DEDA MITAR (*ogledava pismo*): A — gle, gle! „Uredništvu Slobodnih Novina, Zagreb". To je zacijelo od Živka, pisara. Sad ćemo da vidimo, kakvu on to veselu vijest javlja svojim novimna... (*Raskine omot.*) A — vidi, vidi: tu je još nekakvo pismo. „Gospodinu Davorinu Prvaševiću, uredniku." Tko li mu je to? Sad ćemo i to otkriti. (*Raskine i drugi omot. Čita*:) „Dragi gospodine! Kao što ste mi pisali, da načinimo, tako smo učinili. Velite, da se ne treba žacati nikakvog sredstva, kojimgod možemo onemogućiti mračnjake. Laž, kleveta, podmićivanje, palež i druga slična sredstva — sve je to dobro došlo u zgodnom času, ako se radi o tom, da spasavamo kulturu. To je, velite, načelo svuda, pa kad je drugdje svuda tako, zašto da ne bude i kod nas? Tako smo to i kod nas udesili. Namamili smo gotovo cijelo selo na našu stranu, a danas smo i jedan požar sjajno namjestili, pa je kolovođa naših mračnjaka u očima sviju ljudi oblaćen, da se ne će nikad više moći oprati... O tom sam vam evo priložio dopis za novine, a vi to iscifrajte, što bolje znate, pa da to odjekne kao bomba i kod nas i svuda, gdjegod se naše novine čitaju. Pa će se valjda što prije naći i za mene kakvo bolje mjesto. Ta eto vidite, kako sam našim vođama, jedinim pravim nosiocima kulture, odan i vjeran... S pozdravom Živko Vuković." (*Pročitavši pismo deda Mitar časak stane.*) Tako... Tako dakle... E pa dakako! Srotili se paklenjaci. Nije im dosta, što su zajašili i iskvarili gradove, nego posežu i za našim selima. Sve da dobiju u svoje šake. Sve da njima služi. Pa da ne bude istina ono, što ti paklenjaci hoće. Sada meni tek pravo sviće pred očima. E, al čekaj, ne ćemo tako! Još nas ima, koji se ne damo! Sad smo otkrili te paklenjačke papke... (*Okrene se prema Šimi*): Hej, Grbonjo, sad ćemo nas dvojica da se izjasnimo!

ŠIME (*u strahu*): Nisam ja...

DEDA MITAR: Šta nisi! Sve ja već znam. Ne trebaš mi ništa više govoriti. Nego hajd sa mnom do općine, pa tamo govori, ako ne ćeš, da ti ta tvoja grba još više otešča!

ŠIME: Nisam ja... Nisam ja...

UNUČE (*dotrči*): Dedo, dedo! Mama kaže, da su vuku odrezali rep! (*Stane i gleda zapanjeno dedu Mitra i grbonju.*)

(*Uto dolazi Ilija, kojega vodi pandur, a za njima ide paklenski se keseći pisar Živko, a unuče pobjegne.*)

DEDA MITAR (*nije ni dospio unučetu ništa odgovoriti, tako se zapanjio gledajući, kako pandur vodi uplašenog Iliju*): Ilija!... Šta je to?... Kuda ćeš ti s ovima?... Kuda te to vode ovi?

ILIJA (*mirno*): Pa eto vidite, deda Mitre!

DEDA MITAR (*odlučno*): Stojte! Ni makac dalje!

ŽIVKO (*porugljivo*): A gle, gle, dede Mitra! Otkad ste vi to postali neki naš zapovjednik, starješina, šta li!

DEDA MITAR: Sad ćeš ti to čuti, kad ovaj (*pokazuje na Šimu*) progovori! (*Živko se lecne.*) Šta si najedamput izbuljio tako oči u njega? Zar sad možda istom vidiš, da on nosi grbu na leđima? Ej, da je, što nije, pa da je on sad može prevaliti na tvoja leđa! Ha? Znaš već, kuda ciljam, je l'? A ako ne znaš, pogledaj der ovo pisamce. Poznaš li ga? Pod Šiminom sam ga grbom otkrio. Trebao je da ga prokrijumčari nekakvim sijačima kulture u Zagrebu. Ha, šta veliš? Ti ih bolje poznaš nego mi. Ja sam za njih dosad onako malo bio načuo, a sad mi je tek ovo pismo pravo otkrilo, tko su i šta su. Divota, prava divota! Laži, maži, varaj, kleveći, pali — takvom naukom hoće da nas uvuku u neku svoju kulturu. I ti si se, je li, odmah u našem selu latio toga posla. I lijepo si nas dotjerao, baš lijepo. Al eto nevolja htjela, pa kad si mislio, da si Iliju doveo do ruba provalije, u koju samo da ga još sunovratiš, sve se najedamput okreće, pa si sad ti tamo, kud si Iliju mislio dovesti. Jest, baš tamo! A sad hajdmo svi skupa do općine, pa da izvučemo taj vučji rep na Božje sunce! Hajdmo!

(*Pođe naprijed, a drugi za njim. Živko se ogledava: najradije bi pobjegao, ali se ne usuđuje.*)

(*Uto dolazi Marko sa Matom, Lovrom i Lukom.*)

MARKO: Ha, vodite li krivca?

DEDA MITAR: Jest, našli smo ga. Iskukuljio se iz svoje čahure. Deder pogledaj ga! (*Pokazuje u Živka, koji je ponešto zaostao.*)

MARKO (*u čudu*) : Koga ?... (*I drugi u čudu : „Koga?"*)

DEDA MITAR: Pa eto valjda vidiš, koga! Ili valjda ne misliš, da ću i ja uprijeti prst u Iliju, na koga ste se svi blatom nabacali ?

MARKO (*još uvijek se ne snalazi*) : Al kako ?... Šta je to najedamput sada ?...

DEDA MITAR: Ništa nego to, da smo vuku skinuli ovčju kožu, pa ga sad vidimo u pravoj njegovoj slici i prilici. Evo Grbonje, koji ima jezik, da govori, a tu je evo i pismo, koje odaje mreže, što su se zaprele oko nas.

MARKO (*tek sad počinje da shvaća*) : Živko ! Šta uradi od mene, da od Boga znaš !

DEDA MITAR: Pusti ga sada. Šta je uradio, to će mu biti plaćeno po zasluzi. (*Panduru*) : Ti, Nikola, otprati sada gospodina pisara lijepo naprijed do općine, a i mi ćemo odmah doći. Samo pazi, da on ne bi kakvim drugim putem pošao. A pandur Stipa neka skoči po načelnika i bilježnika, pa da se cijeli ovaj naš seoski belaj raščisti.

PANDUR NIKOLA: Dobro, deda Mitre! (*Ode sa Živkom, koji ide pognute glave ne gledajući ni u koga.*)

MARKO: Sramota! Kolika sramota! Svi smo se dali vući za nos! Svi! A najviše ja! Gdje su mi oči bile ? Gdje mi je pamet bila ? Ta Ilija je najviše gasio, najviše spasio! A najedared, da je on potpalio! I svi povjerovali! Ko bez pameti! Sramota! Užasna sramota! Svemu je taj prokleti pisar kriv! Je l' me zato podbunio proti najčestitijima u selu, da mi smuti pamet, pa da ne vidim njegove opake papke ? A ja sam bio slijep! Uh, sramote! Do Boga sramote!

DEDA MITAR: Jesam ja rekao, da se to samo zloba sasula na Iliju! A sad je dolijao pravi!

MARKO: Uh, pa zar sam baš ja morao da nasjednem ?!

DEDA MITAR: Kažem ja, da je to najgore prokletstvo, kad padneš u pandže takvih zlotvora, koji se iza zlih novina sakrivaju. Ko vuk u ovčjoj koži obilaze takve zle novine oko naših kuća i oko naših duša. Misliš, da ti je prijatelj, i ne slutiš nikakva zla. Uzimaš ga pod svoj krov i otvaraš mu svoje srce. Povjeravaš mu svoje misli i osjećaje i sve, što ti je najsvetije. A on podgrizava korijenje i poštenju i istini i pravici i plemenštini i vjeri i svakom dobru, a mjesto toga unosi sve zlo, što samo možeš da za-

misliš. I najedamput zbaci ovčju kožu, pa skoči vuk, a ti zgraneš od čuda, ali je obično već prekasno. Tu kod nas, hvala Bogu još nije. Eto, tako ti je to. Marko. Sad znaš sve! A tebe je taj isti zloduh, taj prišipetlja gradskih mutikaša, podmazo, da potpališ cijelo selo. (*Dolazi sve više seljaka.*)

MARKO (*trgne se*): Mene ?!

DEDA MITAR: Da, tebe! Nagovorio te, da novine, koje svakakve nevaljalštine kazuju, gurneš u svaku kuću. A to ti je stoput gori palež, nego ovo s tvojim guvnom. To je samo od ove godine žito izgorilo, a na godinu će ti opet uroditi. Ali kome poštenje uništiš i u dušu nevaljale misli i želje ko iskre nabacaš, da najedared sva ko plast žita plane, tome se to više ne vraća. To ne rodi svake godine. Grbonja i Žika će u zatvor, ne fali im! A što bi tek zaslužili oni, koji zlim štivom zapaljuju u dušama ljudskim sve, što nam je sveto i drago ? Vidiš, Marko, tebi je žao tvoga guvna. A gle, Ilija je žalio veliko duševno guvno sviju nas, pa je zaustavljao, gdjegod je mogo, da ne padnu iskre zla štiva i da ne postanu u nama garište svega zla. I zato su ga mrzili oni, kojima je do tog paleža. A i ti si se dao za takvima.

MARKO (*pokunjeno*): Kamo sreće, da nisam!

DEDA MITAR: Evo ti, Marko, Ilije! Pruži mu ruku, pa šta je bilo, kao da i nije!

MARKO (*pruža Iliji ruku*): Ilija!

ILIJA: Marko! (*Rukuju se.*)

DEDA MITAR (*ganut*): Bog vas blagoslovio! I sve vas, koji ste na dobrom putu! Sačuvajte ovo malo dobra narodne duše, jer ih previše ima, koji to potpaljuju!

SVI (*oduševljeno*): Hoćemo!

DEDA MITAR: Otvorite oči onima, koji ne vide, kako iskre zla štiva na sve strane sve više frcaju!

SVI (*kao i prije*): Hoćemo!

DEDA MITAR: Uvedite u svaku kuću dobro štivo, jer to je jedini čuvar i branič od sve opasnije vatre svega zla na svijetu!

SVI (*kao prije*): Hoćemo!

MAJSTOR LUKA: A mi smo skoro upali u ono Živkovo kolo!

ČIKA MATA: Bome jesmo!

ČIKA LOVRA: Zamamio nam pamet...

DEDA MITAR: Pustite to! Zaboravite to! Hvala Bogu, da je ovako! A sad napravite svaki na pragu kuće svoje križ, da nam sačuva kuću od sotone i od njegova zla štiva, pa k nama neka uđu samo takve novine i takve knjige, koje dolaze u ime Božje! Tako i sada i vazda, i što dalje, sve više!

(*Doleti unuče.*)

UNUČE: Dedo, dedo, hoće l' se vuk vratiti po onu ovčju kožu?

DEDA MITAR (*digne dijete i zagrli ga*): Ne će, sinko, u naše selo nikad više!

(*Svi su vedra, vesela lica. Upiru poglede u deda Mitra i u unuče, pa im vidiš, da samo od neke dragosti ne kažu glasno, što im sva duša govori: „Ne će nikad više!"*)

ZASTOR PADA.

POGOVOR

„Vuk u ovčjoj koži" nosi podnaslov seljačka gluma. On to i jest u punom smislu riječi.

Nije ni čudo, što je dr J. Andrić za svoj prvi pokušaj na polju pučke glume zahvatio u seoski repertoar, odnosno pokušao da stvori seoski repertoar, jer možemo bez suztezanja reći, da mi gluma pisanih posebno za seoske predstavljače nemamo štampane niti jedne, osim Matijevićeva „Rasipnog sina". Naši pisci, književnici (nemojte dodati: i farizeji) ne osjećaju se, izgleda, dužni da pišu za selo, premda je „seoska literatura" ovaj čas strašno popularna. To je svakako pohvalno, ali mi se čini, da bi bilo još mnogo pohvalnije i korisnije, kad bi svi ovi zvani i nezvani prijatelji sela pisali nesamo o selu, nego i za selo. Ali na to, izgleda, nikoga od njih junačko srce ne mami. Valjda zato, što ne bi bilo tako unosno, a i zato, što je mnogo teže.

Dr Andrić je među rijetkima, koji se nije iznevjerio selu, koje ga je rodilo, već je skromno i neumorno pisao i piše novele, pjesme i članke namijenjene puku i uistinu pučke, u kojima govori puku njegovim jezikom, sijući gotovo neprimjetno mnogo zrnce pouke i kulture u seosku njivu, za koju se tako malo brinemo. Koliko je taj sitni i nepriznati rad solidniji i korisniji od patetičnih tirada o selu! U tim svojim napisima stvorio si je dr Andrić svoj posebni izrazito lični stil, tehniku i način; mora mu se priznati temeljito poznavanje i oštro zapažanje osebina seljačke duše, mentaliteta i prilika te vještina u crtanju likova iz seoske sredine, koju iznosi plastično i uvjerljivo. Sujeti, koje uzima, uvijek su spretno izabrani iz neposredne blizine seljaka i obrađuju probleme, koji ovoga najviše tište, vesele ili zanimaju. A pripovijedanje teče u čistom narodnom jeziku jednostavno, smireno, ali ne — monotono, s prizvukom iskrene neposrednosti i proćućenosti i nepatvorene ljubavi za selo i za sve ono, što bi selo moglo podići i oplemeniti. I zato Andrićeve stvari

seljaci vrlo rado čitaju, jer je uspio da pogodi ton, koji im je bliz i shvatljiv, a i intelektualca, načitanog svim i svačim, privlače simpatičnom jednostavnošću i svježinom pučkoga govora i života kao mali fragmentarni akvareli vještog folklor iste.

Sve ove karakteristike pokazuje i „Vuk u ovčjoj koži", pisan ne iz prazne ambicije ili besposlice, kao što mnogi rade, već iz pohvalne težnje da popuni prazninu, koja se teško osjeća.

Na pozornici je selo i sami seljaci, i to ne knjiški konvencijonalni seljaci, već pravi živi likovi, koji govore i misle točno onako, kao i seljak-gledalac, koji motri predstavu. Tko imalo poznaje selo, „prepoznat" će lako u dedu Mitru ili nekom drugom licu ovog ili onog svog znanca sa sela, a da je i pisar vrlo realistična, tek malo potencirana figura mnogih seoskih „prosvjetitelja", a u stvari parasita, to također, nažalost, i predobro znamo. Ali mnogi naši opisivači sela misle, da napisati seoski „igrokaz" znači posuditi sujet, a dijalog ispuniti razvučenim i praznim frazama iz običnog života, od kojih ni seljak glumac ni seljak gledalac nemaju nikakve koristi. Ističem to zato, jer sve seljačke „drame", kojima nas obasipaju (i obasut će nas, ako Bog da, kad ova iziđe !) razni „auktori", vrve prizorima, u kojima lica na dugo i široko pričaju, kako su ustali, ili kako idu na počinak, kako sunce izlazi, kako je vruće ili zima itd. Drugim riječima, brbljaju, a ne govore: znači, auktor, uza svu ambiciju da napiše „dramu", nema nažalost što da nam kaže s njom, — a onda bi bilo mnogo bolje da je nije ni pisao, jer sve, što se daje puku mora biti evanđeoski jednostavno, ali i evanđeoski puno sadržaja i pouke...

U „Vuku" je naprotiv auktor točno znao, što hoće da kaže, i to, što je htio, umio je iznijeti u zgodnoj formi, ispunio je dakle dva temeljna uslova pučke glume. „Vuk" je poučna, dakle tendencijozna, pa ako hoćete i propagandistička stvar za dobru štampu, a niti mi je dužnost niti je, mislim, potrebno istom dokazivati opravdanost tog cilja. A u tome i jest njezina najveća vrijednost, što hoće da pobudi zanimanje kod seljaka za jedno pitanje, koje i te kako postoji i prijeti, pitanje štampe, koje je baš danas suvremenije nego igda. Zacijelo će taj problem mnogo efektnije djelovati na pozornici, gdje gledamo i doživljujemo posljedice njegove i zavirujemo mu u mutne

izvore, nego li u propovijedi ili u novinskom članku. Eto poticaja prijateljima sela, da na sličan način pokušaju obraditi druga narodna zla, kojih barem ne manjka !

Ali osim tendencije, Andrićeva gluma dobra je i u tehničkom pogledu. Tko slučajno ne zna, što time hoću da kažem, premda možda i sam piše drame, evo mu rješenja: tendencija djela nije servirana u monotonim „prodikama" pojedinih lica, već je spretno (uz neke manje naivnosti, koje ne će smetati) umetnuta u jedan interesantni ,pomalo i kriminalni sujet, koji drži gledaoca u napetosti (vrlo dobar konac prvog čina) i zaokupljuje njegovu pažnju, a međutim on upija zdravu pouku posredno, i kao neopazice, ali mnogo snažnije, iz samog razvoja događaja, iz sukoba ljudi i prilika. Zato je dijalog, uza svu uvjerljivost obzirom na lice, koje ga govori, tako sadržajan; zato će se gluma vrlo rado gledati na selu, premda je „tendencijozna"; zato je ona uspjeli predložak, kako se moraju pisati glume za selo.

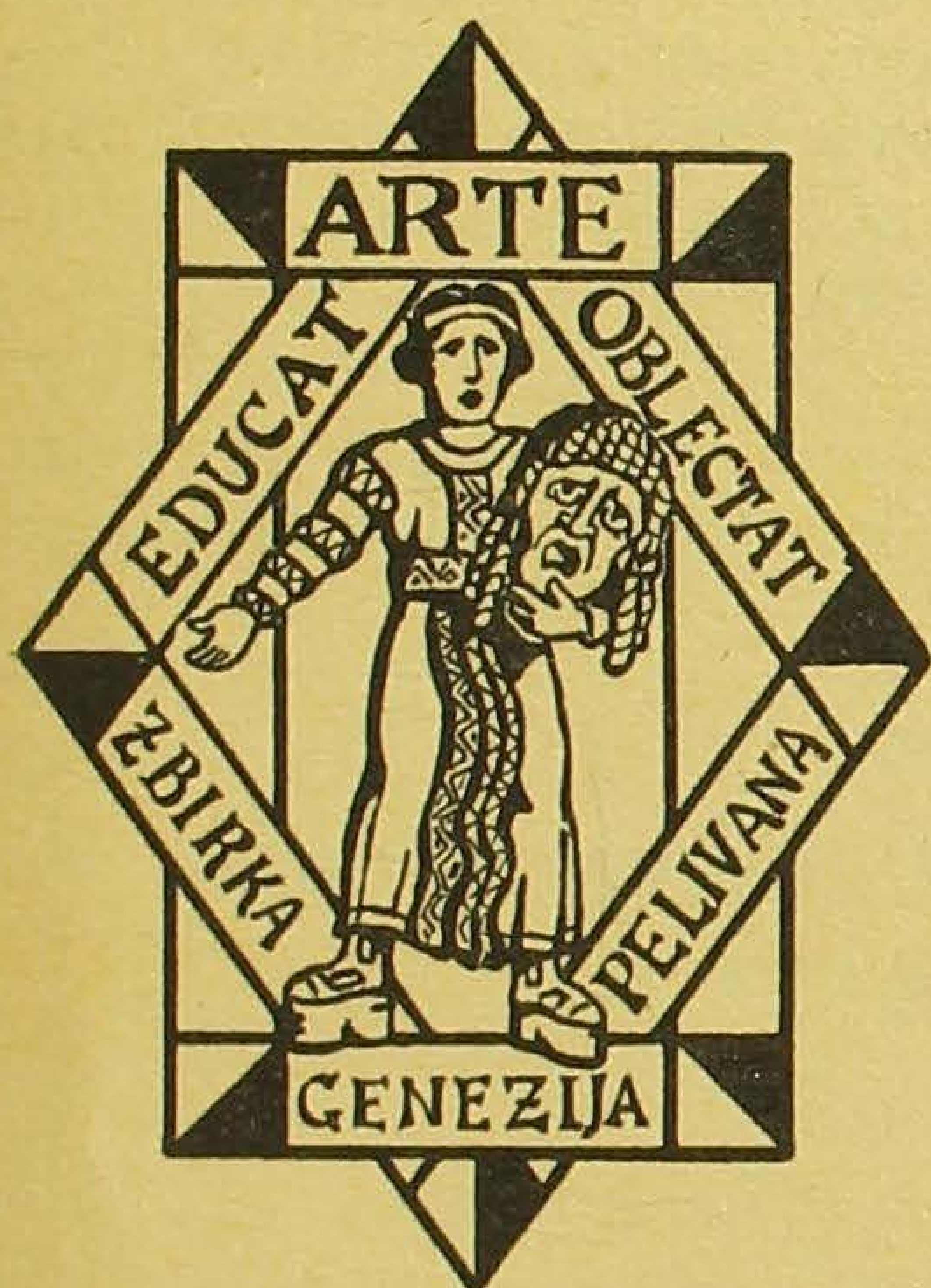
* * *

Mislim, da posebnih uputa za izvedbu ne treba. Želio bih jedino, da prikazivanje ove glume ne bude toliko „teatar", koliko pučko sijelo, razgovor i doživljaj sela sa samim sobom. Stoga ne treba kulisa, a bome ni dvorane, gotovo: negdje na ledini ili u dvorištu podignut je podijum, a na njemu nekoliko klupa, stolova i možda nešto zelenila. Čak ni zastora ne treba; nek glumci samo slobodno dolaze i odlaze „iz publike": neposrednost doživljavanja bit će tim jača. Bilo bi u istu svrhu dobro, da redatelj zamijeni imena lica iz glume, koja su previše lokalna, sa imenima karakterističnim za kraj, gdje se djelo izvodi. A izvodit bi ga trebalo posvuda i često: učinit će mnogo dobra ! Naročito bi ga trebalo prikazivati o nekoj svečanijoj zgodi ili blagdanu, u prvom redu o Petrovu i Pavlovu, kada se kod nas slavi „Dan dobre štampe", pa o blagdanu sv. Jeronima, kada Društvo sv. Jeronima počima sa propagandom za dobru knjigu. Dapače bi svaki posjetilac mogao dobiti na poklon neku dobru knjižicu, koju bi ulaznina već isplatila, a sjećala bi gledaoce i kasnije da se čuvaju onih mnogih vukova u ovčjoj koži, koji se oko njih vrzu. A taj oprez ne će nikako biti suvišan...

Ili će zar možda netko reći, da takvih vukova nema ?

VOJMIL RABADAN

IZNENAĐENJE SVIMA PRIJATELJIMA DILETANTSKIH PREDSTAVA „ZBIRKA PELIVANA GENEZIJA"

Ovim sveskom završuje „Društvena pozornica" svoje prvo kolo od 10 biranih gluma, od kojih je prve dvije uredio dr. Josip Andrić, a ostale Vojmil Rabadan. Tko prelista ovih prvih deset svezaka, mora priznati, da su to u svakom smislu neosporno najbolje glume, što su kod nas izdane za diletante te da daleko nadmašuju sve one nemoguće „igrokaze", koje razne knjižare i ustanove podvaljuju našim društvima, a pravi su atentat na svaku pismenost i dobar ukus. Uspjeh prvoga kola „Društvene pozornice" najbolje dokazuje rekordan broj izvedaba njezinih gluma, golemi uspjeh i oduševljena priznanja sa svih strana. Ali uredništvo ne će da ostane kod toga. Obogaćeni dosadašnjim iskustvom i koristeći se vezama i proučavanjem katoličkog kazališta po čitavome svijetu, želimo, da naša društva, njihov repertoar i glumu dignemo u sadržajnom i formalnom pogledu na dostojan niveau, kao što je kod ostalih evropskih naroda, pa već i kod braće Slovenaca, premda je njihov pokret na tom polju mlađi od našega. Stoga ćemo i nadalje u „Društvenoj pozornici" donositi dobre lake glume za naša društva, ali osim toga pokrećemo, unutar tih izdanja, novu seriju pod naslovom

„ZBIRKA PELIVANA GENEZIJA"

Naslov veli, da je stavljamo pod zaštitu svetoga glumca Genezija, kojega je Dioklecijan kao kršćanina dao pogubiti.

U ovoj zbirci, koju uređuje Vojmil Rabadan, uz najužu saradnju poznatih stručnjaka, književnika dr. V. Deželića sina i kritičara dr. Lj. Marakovića, izlazit će samo najbolja od najboljih djela, što su ih dosada stvorili čuveni evropski auktori, kao Francuzi Henri Ghéon i Henri Brochet, Flamanci F. Timmermans i P. Thuysbaert, Nijemac Leopold Hugo, Rudolf Sobotka,

D. Blachetta, Talijani Bianca di Ladiolo i Angelo Burlando, neki slavenski auktori itd. itd. Ova imena moraju ispuniti svakoga, tko imalo pozna pokret katoličkog kazališta u svijetu, najvećim zadovoljstvom, što su njihova djela, koja uza svu vrsnoću ne sadrže nikakvih poteškoća za izvedbu, konačno prodrla i k nama, koji smo na tome polju zaostali za nekoliko decenija. Vrijeme je, da to prestane! „Zbirka pelivana Genezija" ima da doskoči tome! Ponavljamo, ona će donositi samo prvorazredna djela birana po najstrožim kriterijima i popraćena uvijek opsežnim uvodom, uputama, skicama, ukratko svim onim, što redatelju i glumcima može biti od koristi. Stoga neka sva naša društva naručuju marljivo uz obične sveske „Društvene pozornice" u prvom redu sva izdanja Zbirke pelivana Genezija, od koje prvi svezak, s bogatim informativnim materijalom i djelima velikog preporoditelja modernog kršćanskog kazališta Henri Ghéona izlazi iza Andrićeva „Vuka"! Zbirka pelivana Genezija znači prekid sa mizernim stanjem naše diletantske pozornice, početak novog smjera i dobe, zato je čitajte, glumite i širite!

Gluma sa značkom „Zbirke pelivana Genezija" ne može biti slabo djelo! „Zbirka pelivana Genezija" znači preporod naše diletantske pozornice!

Naručuje se kod:

JERONIMSKOGA KNJIŽEVNOG DRUŠTVA, ZAGREB, TRG KRALJA TOMISLAVA 21.

DOSADA SU IZAŠLI OVI SVESCI DRUŠTVENE POZORNICE

Svezak 1. Matijević P.: „**RASIPNI SIN**", dramatizacija evanđeoske priče, 4 slike, 12 muških lica Din 8.—

Svezak 2. Lamot M.: „**ZA ZEMLJOM**", seljačka gluma u 4 čina. 20 muških lica . . . . . . „ 10.—

Svezak 3. Onip: „**DOĐI ZA MNOM**"! Evanđeoska gluma u 2 čina. 7 muških lica . . . . . . „ 10.—

Svezak 4. Jagić-Lederer: „**MALI PTIČARI**". Dječja šala sa pjevanjem. 1 čin. 4 muška lica i zbor „ 20.—

Svezak 5. Esteve: „**DVIJE MAJKE**", evanđeoska gluma u 1 činu. 7 ženskih lica . . . . „ 10.—

Svezak 6. Matijević P. - M. G.: „**ČETIRI DJEČJE GLUME**". Efektne i lake stvari za djecu nižih škola . . . . „ 10.—

Svezak 7. Rozmaitowsky: „**UKLETI HOTEL**", lakrdija u 1 činu sa 8 lica. Mogu igrati jednako i muška i ženska i mješovita lica . . . . „ 10.—

Svezak 8. Hofmannsthal-Bogdanović: „**ČOVJEK**". Starinska gluma u 1 činu. Remek-djelo katoličke pozornice za veća mješovita društva . . „ 10.—

Svezak 9. Brino A.: „**LJETNIKOVAC NA MORU**". Lakrdija u 1 činu. 9 glavnih i nekoliko sporednih ženskih uloga. Sva se lica mogu jednostavno promijeniti u muška . . . . „ 10.—

Svezak 10. Andrić dr. Josip: „**VUK U OVČJOJ KOŽI**". Gluma iz seljačkoga života u 2 čina. Propaganda za dobru štampu. 11 muških lica . . „ 10.—

Upozoravamo, da je prepisivanje uloga zakonom zabranjeno, neka se dakle uvijek naruči barem toliko primjeraka, koliko ima glavnih lica, pa neka se iz štampane knjige uče uloge. Tim neznatnim troškom uštedi se na vremenu i trudu, a dobiva se pravo izvođenja, koje je vezano na određeni broj primjeraka (4—5 komada.)

NARUDŽBE PRIMA:

KNJIŽNICA DRUŠTVENE POZORNICE

ZAGREB, TRG KRALJA TOMISLAVA 21